

בארץ הלוהטת הזאת, מילים

עומר: מהו הרקע התרבותי שלך?

עמיחי: נולדתי בגרמניה למשפחה מאוד אורתודוקסית, אבל לא מלומדת. כולם היו אנשים עובדים. הסבים משני הצדדים היו בעלי חוות בכפרים. הם היו שומרי-מצוות, שאינם כבולים בכבלי יהדות מלומדת, בניגוד לחלק ניכר מיהדות גרמניה הדתית, היהדות שהתרכזה בפרנקפורט, ובניגוד לחלק מיהדות מזרח-אירופה שלמדו בשיבות. בני משפחתי עבדו כאמור עבודת כפיים, והם התגוררו בין גויים, ושמרו על כל מצווה ומצווה. הם הרגישו את עצמם כיהודים גרמנים בלא כל בעיות. יחד עם זאת הם היו מודעים לשוני. גם הגויים שבסביבתם היו מודעים לשוני, למרות שכיבדו זה את זה. אבי לחם במלחמת העולם הראשונה בצבא הגרמני, ובדומה לשאר יהודי גרמניה, הרי שחי חיים כפולים. את חיי הקהילה היהודית, ואת חיי הקהילה הגרמנית, מבלי להיות חצויים. הם היו אנשים שלמים. אבי היה ארבע שנים במלחמתם, / ולא שנה אויביו ולא אהב. / אבל אני יודע, כי כבר שם / בנה אותי יום-יום משלוותיו / המועטות כליכך, אשר לקט / אותן בין פצצות וכין עשן, / ושם אותן בתרמילו הממורטט / עם שארית עונתי-אמו המתקשה (אהבנו כאן)...

עומר: הוריק התגוררו בכפר?

עמיחי: לא. הורי עברו לעיר. לוורצבורג. אבי היה סוחר לכל מיני סידקית של תופרות. הוא היה סוכן-נוסע, ומכר כפתורים. לחצניות. חגורות וכל מיני מוצרי גלנטריה: "אמרתיו לו בלבי שגם לאבי / היתה חנות כזאת של חוטים וכפתורים. / הסברתי לו בלבי על כל עשרות השנים / והגורמים והמקרים, שאני עכשיו פה / וחנות אבי שרופה שם והוא קבור פה (ירושלים 1967)..."

עומר: ומהו החינוך שקיבלת בילדותך?

עמיחי: למדתי בגן-ילדים יהודי. גן אשר למיטב ידיעתי היה הגן היהודי הראשון אשר נהלה לפי שיטת מונטסורי. חינוך מאוד מתקדם, ויחד עם זאת מאוד דתי. למדנו גרמנית, וגם למדנו לקרוא תפילות בעברית: "התחנכת בגן ילדים לפי שיטת מונטסורי. / למדו / אותך לעשות דברים לבר, כמו ידוך חינוך / אותך לקרוא בדידות. שפכת זרע / לכטלה, מקרי לילה ומקרי יום. 'אספר לאביך' (מסעות בנימין האחרון מטודי-לה)..."

אחר כך המשכתי בבית ספר יהודי ממלכתי. בית ספר שהמדינה החזיקה אותו. המורים היו שם דתיים, ויחד עם זאת, היה בית הספר מאוד מתקדם. בעיירה שלנו היה בית-מדרש יהודי, של כל דרום גרמניה. בית הספר שלנו היווה עבורם: בית ספר לדוגמה. כך שקיבלנו את מיטב החינוך המתקדם. בכיתה אל'ף למדנו לקרוא ולכתוב עברית. אבי רצה שבנוסף על זה אלמד יותר, שאלמד "שולחן ערוך". ואחד מהמורים שלי היה סבו של הנרי קסינג'ר. כל הילדות הזאת התנהלה באווירה של עיר עתיקה גרמנית, נהר וגשרים. זה היה בשבילי עולם שלם.

עומר: מה היתה תנועתך בשנות ילדותך הראשונות בהן היית עדייראיה לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה?

עמיחי: היות וגדלתי בסביבה יהודית, לא גטואית, אלא סביבה שהיתה כאמור מרכז-קהילתי ליהודי דרום גרמניה, והיו בה בית-חולים ובית-זקנים יהודים, הרי שעד לשנת 1933, לא היה הבדל כלשהו בין האנטישמיות הנאצית לבין האנטישמיות הדתית, בעיקר קאתולית. ידעתי שיש שינאה שלהם – ויחד עם זאת הרגשתי שלם אתם. היתה ילדה שלמדה אתי בכיתה. ובשנת '34 או '35 היא נסעה על אופניה ואחת מרגליה נקטעה בתאונת-דרכים. היתה בינינו ידידות שקבעה את כל חיי. ידידות בין ילד וילדה בני אותו גיל. דבר מאוד רגשי ונפלא. ידידות שהיתה מצד אחד של מישחקים, ומצד שני – אהבה ללא מין. דבר מאוד רגשי ונפלא יום אחד, שנה לפני שעלינו ארצה, בדרכנו מבית הספר הביתה, כאשר כבר היתה לה רגל תותבת, התנפלו עלינו ילדים והפילו אותי ארצה. הם היו שלושה או ארבעה. הם בדרך כלל היו פחדנים גדולים. תמיד 3 או 4 על אחד. הם הפילו גם אותה, ואני שמעתי את הרגל-התותבת משמיעה קול מתכתי שכוה. וזה אחד מהדברים שנשארו לי יותר מכל ספרי האשוויץ. באשוויץ לא היית, אבל את הרגל-התותבת שמעתי. הם הכירו אותה. זה לא היה משהו אנונימי. אותם ילדים ידעו גם מי הילדה הזאת, וידעו שהיא נכה. אותה ילדה נעלמה בשואה: "ילדה יהודיה. יחדיו הלכנו לגן הילדים ויחדיו הלכנו לבית הספר. וכאשר יקרה באגדות השלמות של עמים שלווים. אמרו האנשים: הנה אלה השניים נועדו זה לזו לכל חייהם... כל העת נשרו עליהם. אמרת, כי העלים נושרים מוקדם מדי השנה. והוספתי לספר על האסון שפקד את רות ביום השלג כשהיינו צריכים להציג את הצגת המכבי בבית הספר... פעמיים נגע בה לרעה. בראשונה התאוששה. אם גם התאוששה. אם גם נשארה בעלת מום. אך בשניה לא עמדה ונשרפה עם כולם בכבשנים הנוראים (לא מעכשיו לא מאן)

היתה גם הזדהות ילדותית עם התחלת התנועה הנאצית. אהבתי להביט במצעדים. להאזין לחצוצות-רות. היה בזה קסם לילד. יחד עם זה ידעתי להיזהר מזה. ונישמרתי מאותו קסם גם בארץ, שלא לפתח את הדבר הילדותי הזה, ולהגיע לכיוון של תנועות נוער מסוג מסויים. תנועות שעשו דברים דומים בארץ.

עומר: איך היה ציוני?

עמיחי: כן. אבל לא נורא פעיל. אני לא יודע אם הוא שילם שקל ציוני. אבל אצלנו בבית, בכל יום שיש, היו אורחים, ואחותי ואני היינו צריכים לעלות ולעמוד על הכסא ולשיר שירי ציון.

עומר: שנים מאוחר יותר, כבגרותך פגשת במשורר עזרא פאונד, שצידד משך שנים כנאציזם וכפאשיזם. האם חשת כלפיו טינה על נעורך האבודים, או שחשבת שיתכן והשירה שלו היא מעל ומעבר לאידיאולוגיות בהן הוא צידד.

עמיחי: זה מסוג הבעיות שכל אחד צריך להתלבט בהן. אם אתה מכבד מישהו כמשורר, הרי שאתה צריך להתרגל לכך שכבן אדם – הוא חזיר. באותה מידה שישנם כאלה שהנם מוסריים, גיבורים ונפלאים, ויחד עם זאת משוררים גרועים, או ציירים גרועים. וזה גורם לעצבות גדולה בחיים. אותו דבר קיים אם אתה אוהב אשה ורוצה שהיא תהיה גם יפה, וגם כנאדם. וזה אחד מהדברים הקשים. יחד עם זאת, אני חושב שבשירה טובה צריך להיות משהו

מוסרי. אלא שלפעמים זה קשה באמת. יכול להיות משהו בסיגנון שהוא אינו מוסרי, אבל האדם שכתב זאת, בעצמו מוסרי. או להיפך: מישהו שכותב שירה מאוד אנושית ויפה, אבל בחיים הפרטיים שלו, הוא לגמרי לא כזה. היות והאדם משפיע בעזרת שיריו, הרי שאתה יכול לוותר על חברתו.

ישנו משורר גרמני שאני מאוד מעריך. גוטפריד בן. בשנות ה-30 הוא היה נאצי, עד שהוא תפס לאן זה מוביל, והיתה לו הרגשה שמדובר בדקאדנס, ואז הוא שינה את השקפותיו. מה עוד, שאצל גוטפריד בן, השירה היא מאוד מאוד אקספרסיוניסטית, ומאוד רומנטית, ורומנטיקה ושירה נאטורליסטית בוטה וקשה, ומלאת שינאה – ויחד עם זאת מלאת אהבה. זה אחד הדברים ששבר את לבי. יחד עם זאת אני מתנחם בכך שגוטפריד בן ראה לקראת סוף שנות ה-30 לאן שזה מוביל, ולבסוף גם הספרים שלו היו אסורים בהפצה בגרמניה. וזה קצת מנחם. לא הרבה. ואני רוצה לקוות שהוא לא הרג יהודים. בכלל, כל העניין הגרמני יהודי הוא תערובת מזוהה: "היה לי דוד, שברזל / ממלחמת העולם הראשונה / נשאר מפוזר בגופו / עד אחרי השניה. / כשמת שוב נפרדו: / מן הברזל עשו שוב פגזים / ומרודי דודים חדשים, / שיכחה חדשה (נורא הוא לזהות)..."

עומר: ככל זאת הקיאו אותך מאותה תערובת של יהדות בתרבות הגרמנית. ומתוך עולם מוסרתי ומסודר בגרמניה הגעת לתרבות הארצישראלית שהיא מנוגדת, וככמה משיריך אתה מתאר כצורה כמעט גרוטסקטית את בואך ארצה, ואת תהליך הסבת תרבות הרקע.

עמיחי: בעצם, העולם הפנימי שלי היה עולם יהודי. ידעתי את השפה העברית. מה שקרה לכל הילדים שבאו בשנות ה-30 מגרמניה, מבטים לא מסורתיים ולא דתיים, היה שהם חטפו הלב. היו ביניהם כאלה שאפילו לא ידעו שהם יהודים. בשבילי ארץ-ישראל היתה שם. קשרתי את דוד וגולית עם נוף אירופאי, יותר מאשר עם עמק האלה. סיפורי המקרא התרחשו בדמיוני בעמקים מוריקים של אירופה. הרסיני היה עבורי הר אחד ליד הכפר בו התגורר אחד הסבים שלי. נופים נפלאים: בילדותי הייתי במקומות שבהם המכבים / נלחמו בשלג ובתוך היערות. אך / הקולות התכוונו כבר אז לזנוק / אל זמני עכשיו (שירי אכזיב)... היו אלה נופים שהזכירו את ציורי התנ"ך של גוסטב דורה, ולא אותם נופים שמארק שאגל עשה בהם שימוש חדגוני: ויטבסק. הוא עשה מזה טריק ואילו אצלי זה היה טבעי. מאחר ובעיית שפה לא היתה, הרי שתוצאות המגע הראשון ניי, היו חזותיות: דרך חיפה באת, הנמל היה חדש. הילד היה חדש. / על הכטן שכבת, לא כדי לנשק את אדמת הקודש, / אלא מפני יריות 1936. חיילים בריטים / חובשי מגבעות אימפריה גדולה עשויות שעם, / שליחי מלכות מתפוררת, פתחו לך את / מלכות חיך החדשה (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: ככל זאת, מה היו הנופים הארצישראליים הראשונים שחיית בהם?

עמיחי: בתקופה הראשונה בארץ, התגוררנו בפתח-תקווה. בשנות השלושים היתה פתח-תקווה מושבה. כך שראשית הילדות הארצישראלית שלי היתה בפתח-תקווה החקלאית ולא בירושלים. היו אלה טיולים. פרדסים. הליכה יחפה. אני חושב

צריכות להיות על...

עדותו של
יהודה עמיחי
על עצמו ושירתו
בשיחות שנערכו ביולי 1978
עם דן עומר

עצי הזית בין עין-חרוד / ותל-יוסף. במיטת הגומה בלילה, שנינו / כקבר האהבה השמור רה. עם רוח לילה, / עם המילים של אליהו גולומב "יען / שאני אומר לכם שהאויב בשער. יען / שנקום כולנו כאיש אחד." כך / בחולצה רוסית, במכטא רוסית... עם השווא הזוה, עם האין המתוק / עם הדמדומים, עם הדומה, עם המדומה / עם הערער המסתובב בעליונים / עם ההליכים האלה מעלינו / בשנת 1942. שנת בני אדם / ולא שנת יין, בגומה, בלילה, באושר, / מלאים ומתרוקנים ומתמלאים ים / כתורמי דם / לאדם זר וזורם אל מקום אחר (1942. שנת בני אדם ולא שנת יין)..."

עומר: לאיזה מהכוחות גוייסת?

עמיחי: שלחו אותי לצבא הבריטי. לא שאלו אותי. בהתחלה הגעתי ליחידה מיוחדת שהוקמה ב'42, יחידה מאולתרת לגמרי. חשבו שתהיה פלישה גרמנית מן הים, ולכן המציאו יחידה שקראו לה "משמר-החופים". זה היה גוף משותף לנוטרות ולצבא הבריטי. זה היה בעצם בלגן שלא היה דומה לו. הייתי אז בן 18. אבל משם העבירו אותנו מאוחר יותר לחיל ההנדסה של הצבא הבריטי. אבל בתקופה שהייתי ב"משמר החופים" התחילה לה אהבתי לחוף הים של ארץ-ישראל: "כאן עמדתי בקיץ 1942 לשמור מפני אויב / על המשך שנות חיי שיגיעו עד הנה. / אויבים חדשים באים מן המזרח. / אך אותה הרוח עדיין מקננת / בעיניים האדומות של לא שינה ("הזמן" שיר 78)..."

עומר: בתקופת שירותך בצבא הודי-מלכותו, האם החלה השירה כבר לעניין אותך?

עמיחי: זה התחיל שם. באה לי תאוות אותיות גדולה. קראתי המון ספרות כללית. הרמן הסה, דוסטויבסקי, תומס מאן, ג'יימס ג'ויס - ומה לא. קראתי המון פרוזה, בניגוד להיום שאני כמעט ולא קורא פרוזה. ישבתי שנתיים במצרים. לא היתה שם כל מלחמה, ורוב עיסוקי היה בהברחות של נשק ל"הגנה" בארץ. באותם ימים השתמשתי הרבה מאוד בספריה שהיתה במועדון לחייל העברי בקאהיר. התחלתי לקרוא באופן שיטתי את כל הספרות העברית, מפאייברג וכלה בשיי עגנון. כל ספר שיכולתי להניח עליו את היד קראתי. עברתי כך על רוב ספרות ההשכלה. האמת היא שבבית הספר "מעלה" כמעט ולא לימדו ספרות-עברית. למדנו שם תנ"ך, תלמוד, מישנה והשכלה כללית.

אבל ספרות עברית לא למדנו. בקאהיר קראתי ממש יום ולילה. באותם ימים הכרתי את המשוררים של שנות ה'30 וה'40. קראתי את ו.ה. אודן, ליואיס, דילאן תומס בהתחלתו. אבל בעיקר היה זה אודן. הכל היה עבורי עולם פרטי לחלוטין. בעוד שכל הסביבה קראה את נתן אלתרמן וכל מיני דברים כאלה. הייתי עולם של אותיות במצרים: "יהודה הלוי כרוך בספריו, תפוס בקורי / געגועיו שבעצמו הפריש. החזיקו אותו / משכונ משורר רר מת באלכסנדריה. אינני זוכר / את מותו כשם שאינני זוכר את מותי, / אבל את אלכסנדריה אני זוכר: רחוב האחיות / שישים ושש. גנראל שמואל הנגיד על סוסו / השרוף והשחור כגועי זיתים שרופים, / רוכב מסביב

ואחר כך לא השתייכתי לשום גוף. אבל בית-הספר שלמדתי בו, "מעלה" היה דתי ולא השתייך ל"מזרח ח". זה היה בית-ספר שחינך להשכלה כללית. המנהל היה ד"ר אליהו כצנלבוגן. הוא לימד קודם לכן בביה"ס הריאלי בחיפה, וייבא משם ערכים, אותם הוא טיפח בעזרת משטר חזק. לצידו היה חבר מורים מעולה. כמובן, מי שעיבב את דמותי שם, והפך את תנועת-הנוער למיותרת היה מחנך שהגיע מגרמניה בשנות ה'30. אנחנו היינו הכתה הראשונה שהוא חניך אותה מכתה ח' ועד ל"ב. זה היה ד"ר פנחס בלומנטל, המשמש היום כפקיד בכיר במשרד החינוך והתרבות. הוא היה אדם של ערכים, ויחד עם זאת יהודי אורתודוקסי, השומר על כל המצוות. הוא היה אדם בעל ערכים ליברליים, ועובדה שעד עצם היום הזה הוא שייד למחנה הליברלי בענייני מלחמה ושלו, וכל השאר. הוא נשא את כל המורשת ההומניסטית הזאת מאירופה, ביחד עם האורתודוקסיה, קצת בכיוון של פרופ' ליבוביץ. על כל פנים הוא פתח לנו את הראשים, ובעיקר במטרה שנקבל כל דבר בספקנות, ושלא לקבל דבר כ"ראה וקדש" בשם הדת היהודית. את לימודי בתיכון סיימתי בשנת 1942: "ובשנת '31 היו ידי עליזות וקטנות / ובשנת '41 הן למרו להשתמש כרוכה / וכשאהבתי אהבה ראשונה / היו מחשבתי כצורר כלונים צבעוניים / ויד הנערה הלבנה החזיקה כולם / כחוט דק - ואחר כך נתנה להם לעוף (אוטוביוגרפיה בשנת 1952)..."

עומר: האם התחלת כבר לכתוב ככיתיהספר התיכון. כתבת אולי שירים בסתר?

עמיחי: השירה כמעט ולא עניינה אותי. אבל בכיתה יו"ד-אלף התחלתי לכתוב יומן. היתה לי אהבה עם נערה אחת. כתבתי אותו גרמנית. הגרמנית היתה לי אז כמו איזו שפת-נפש. גם הנערה היתה יקת, ודיברתי אתה גרמנית. היא הגיעה ב'37 מגרמניה ולא ידעה מלה בעברית. כך שהאהבה הזאת התנהלה ברובה בגרמנית: "אנשים, נשים וטף, שמתו במאורעות / 36-39, לא הכירו זה את זה / בחייהם ובמותם אכזרו לעד / הסיכויים שיפגשו. תמונותיהם / כאן בספר הזה, / כמו כולים / שהודבקו יחדיו על גליון שקט (אנשים, נשים וטף)..."

על כל פנים, היתה לנו חברת-ילדים בכיתה. הכל בגלל ד"ר בלומנטל. היינו מנהלים יומני קריאה. יושבים בצוותא ומלבנים בעיות. היינו כיתה שיצאה לטיולים מאורגנים. היינו כמו תנועת-נוער. והיו אלה אנשים לפי בחירתי וטעמי.

עומר: הימים היו ימי-המלחמה-העולמית, ואני מבין שהתנייסת.

עמיחי: היה אז צו של מוסדות הישוב. קיצרו את שנת-הלימודים ב'1942 והקלו את בחינות הבגרות. זו היתה השנה שהגרמנים התקרבו לארץ. אל-עלמיון. המרד הגדול בעיראק, ראשיד עלי - ובארץ היתה תחושה של טבעת-חנק. אלא שאותי עניינה אז אהבה גדולה. זה היה הכל בשבילי. כל העולם אהבה. יום ולילה. ושום דבר אחר. אבל אז אספו את כל בוגרי השמיניות באמפיאטרון של עין-חרוד. שני אישים נאמו בפני השמיניסטים. אליהו גולומב מפקד ה"הגנה", וד"ר בירם, מנהל ביה"ס הריאלי בחיפה, ולמחרת בבוקר פתחו שם כל מיני לשכות-גיוס. וועדות קבעו לאן כל אחד מתגייס. היו שלושה סוגים: צבא בריטי, נוטרות ופלמ"ח: "בגומות

שניקלטתי מהר, והכל היה מאוד טבעי בשבילי: "בית החרושת הישן לקרח כפתח תקוה, / מגדל עין שקרשיו נרקבים בשחור, / בילדותי גר בו הככי. / אני זוכר את הדמעות / מטפטפות מקרש אל קרש, / להרגיע את הקיץ הזועם / ולעשות קרח למטה / גולש מפתח עמוק ("הזמן" שיר 27)..."

עומר: ומה היתה האווירה התרבותית אליה הגעת בירושלים?

עמיחי: בבית, המשיכו הורי לקרוא בגרמנית. אבל אני יצאתי לרחוב שהיה עברי.

עומר: הצטרפת לאחת מתנועות-הנוער?

עמיחי: הייתי עשרה ימים ב"בני עקיבא", והעניין לא מצא חן בעיני, ולא דנוקא "בני עקיבא" אלא כל עניין תנועת-הנוער. כל המצב הזה שילדים צריכים לעמוד בשורה. אני לא רוצה להיות דרמטי. כל תנועות-הנוער, מלבד בית"ר שהיתה לה מין עליבות כזאת, עליבות שפשוט רחמנות לדבר עליהם. עליבות של איטלקים. כל כך עלוב, או האמת היא שאני לא אהבתי את כל העניין הזה שמישהו קבע לי, שבשעה זו עלי לשחק, או לעשות דבר מה. מין מדרך כזה שמנהל את חיי.

עומר: אבל תנועת הנוער האצויה-ראלית היא תולדה של תנועת הנוער הגרמנית. איך אתה מסביר את השוני שלך.

עמיחי: אבי שתל בי איזה מין נוגדן. כפי שהוא היה חשדן בגרמניה. חשדנות שבמהלכה מצד אחד הוא היה אורח גרמני, הרי שהיה בו חשד כלפי הגרמנים, וזאת למרות שהיו לו ביניהם ידידים טובים. מצד אחד הוא היה חבר באירגון לוחמי החזית במלחמה העולמית הראשונה, ויחד עם זאת הוא חשד כלפי כל דבר שריח מימסד נודף ממנו, כלפי אנשי מימסד. תמיד חשד שכל מי שהצליח להגיע לעמדה בכירה במימסד, מוכרח להיות מושחת. החשדנות העמוקה שלו הוטבעה בי. יחד עם זאת הוא היה אדם מוסרי וישר לגמרי, אבל לגמרי בלי לעשות מזה חגיגה של קדושה-מעונה. היה לו גם חוש-הומור נפלא. אני חושב שירשתי ממנו את אותו הומור, שהוא אחד מהדרכים להתגבר על המיאוס הזה שבאנשי מימסד. למדתי מאבי שצריכים שילטון, ויחד עם זאת להעמיד את השילטון במקומו: "כל ימי חיי ניסח אבי לעשות אותי לגבר, / שיהיו לי פנים קשות כמו קוסינין וברז'נייב, / כמו גנרלים ואדמירלים ואנשי בורסה ואמרכלים, / כל אלה אבות מדומים שקבעתי אותם / כמקום אבי בארץ הרכה של שכעת המינים (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: אם לשוב לחוויות "בני עקיבא" שלך. מה קרה שם?

עמיחי: יצאנו למחנה בכפר הרווא"ה. היו שם שני מדריכים שאני זוכר עד היום. הרב נריה, ויונה כהן, כיום כתב "הצופה" בירושלים. היה שם מישהו שהערצתי. יהודה בארט - אביו היה מנהל בנק אנגלו-פלשתינה (א"פ"ק). נידמה לי שהיום הוא חי באחד מקיבוצי "הפועל המזרחי". כולנו הערצנו את יהודה בארט. הוא היה גם בחור יפה, ומרשים. זה גם לא הפליא שהוא הגשים בקיבוץ. אחרי המחנה סיימתי את עניין תנועת-הנוער.

לכנסית החכשים העגולים, / כך הוא תאר לעצמו את בית המיקדש (מסעות בנימין האחרון מטודילה)...

עומר: מסתבר שכאשר בארץ החלו להתגבש קבוצות ספרותיות בפלמ"ח, קבוצות שהחזיקו בכתביעת כ"לקוטיהרעים" יצרת לעצמך כמקביל עולם חזונית שאף הוא התמקד בספרות העברית. מתי פירסמת לראשונה שיר משלך?

עמיחי: בעיתון "הגלגל" שהיה של ממשלת המנדט, זה היה עיתון לרדיו, בעריכת ישרון קשת, אז קופילביץ'. היה שם מדור בשם "משירת חיליננו". שלחתי לשם שיר בעזרת ידיד, שדחף אותי לעשות כן. הוא עודד והמריץ אותי לשלוח את השיר לשם, אבל זה לא היה משמעותי עבורי. לא חשבתי אז על איזו המשכיות. ומיד אחר כך באה שנה שכמעט ולא קראתי בה ספרים. שנת 45-6, שבסופה שוחררתי מן הצבא הבריטי.

עומר: וכאשר שבת לארץ ישראל. מה היו התחושות שלך?

עמיחי: רוב בני המחזור שלי התפורו. חלקם הגדול לא הלך לבריגדה או לפלמ"ח. הם אומנם התגייסו, אבל קיבלו רשיון להישאר בבית. בדיוק כמו היום עם הננות. כבר אז היה העניין הזה של להסתדר באשור המיסוד, ולא שינה כלל אם זה מפא"י או חרות. אני מתכוון לעניין של: לעשות חוק, ולהתחמק מחוק. זה הרי היה כאן מאז ומתמיד. היו להם סמלי גימליים קטנים כאלה, שפירושהם היה "גיוס". הם הסתובבו באוניברסיטה העברית בירושלים. היו כאלה שהיו באמת בפלמ"ח וברזרווה. אבל לעומתם כאלה שהיו רק איזה חודש וחצי בקיבוץ וקיבלו גימל. אפשר היה להסתדר טוב מאוד גם אז: "לפני זמן מה ראיתי מנגן קלרנית / בתזמורת המשטרה שניגנה במצודת דוד. / שערך לבן בפניו שקטים: פנים / של 1946, אותה שנה יחידה / בין שנים מפורסמות ונוראות / שבה לא קרה כלום מלבד תקווה גדולה ונגינתו, / ושכיבה בחדר שקט עם נערה בלילות ירושלים ("הזמן" שיר 32)..."

עומר: אחרי שהשתחררת מהצבא הלכת ללמוד באוניברסיטה?

עמיחי: ממשלת המנדט שילמה אז את הלימודים לחיילים משוחררים. מי שרצה ללמוד באוניברסיטה למד שם. אני הלכתי ללמוד בסמינר למורים. רציתי מקצוע. רציתי להיות בלתי תלוי. ולימודים אקדמיים לא עניינו אותי. אז הדבר הקל ביותר בשבילי, היה קורס מזורז למורים בבת-ספר יסודיים שנערך לחיילים משוחררים. משך הקורס היה שנה. הוא התקיים בסמינר בית-הכרם. מרכז הקבוצה היה בנימין ברנר, אחיו של י"ח ברנר שפירסם באחרונה מזכרונותיו. היו לנו מורים נהדרים. גם התלמידים היו מצויינים. אנשים מבוגרים ורציניים. כולם יוצאי הצבא הבריטי. בקורס הזה היו אנשים שחלקם נשארו בחינוך עד עצם היום. אנשים כמו צבי לם. ויחד עם זה, היה לי באותה עת ידיד, כנר, שלמד בקונסרוטוריום למוסיקה, ואז ניכנסתי לעולם המוסיקה. זו היתה שנה נפלאה, וזאת למרות שהיה המון "עוצר" שהבריטים ערכו. שוב היתה לי אהבה גדולה. תלמידה בכיתה. תילת משוחררת. לימדתי במסגרת הסמינר שלושה שבועות בבנימינה. ממש שנה נהדרת. אחרי הסמינר החלטתי לעבור ולהתגורר בחיפה. נמאס לי מירושלים: "השנה נסעתי הרחק כדי / לראות את השקט של עירי. / תינוק נרגע בנענועים, עיר נרגעת במרחק. / גרתי בנענועים. שיחקתי במשחק / ארבע

המשבצות החמורות של יהודה הלוי: / לבי אנוכי. מזרח. מערב. (ירושלים 1967)..." ב-1947 קיבלתי משרה בחיפה, ואחרי חודש, מיד לאחר הצהרת האו"ם החלו היריות. ואותו עולם בעזרתו התחלתי להקיף עצמי, עולם של חיים פרטיים, ויחד עם זאת עולם של המון מודעות לכל מה שקורה מסביבי, החל לגאות. שימשתי כמורה בעיר-התחתית של חיפה עד ראשית 1948. המלחמה דחתה את כל התוכניות שהיו לי. שוב קראתי הרבה. מצד אחד פרוזה עברית. בשירה התחלתי לגלות אז את לאה גולדברג, והיא נראתה לי הרבה יותר מאשר שלונסקי, גרינברג ואלתרמן. בפרוזה המשכתי לטפח את אהבתי לשי" עגנון. מוסדות הישוב הוציאו לי אישור שעלי להמשיך ולהיות מורה. אבל התעלמתי מזה והצטרפתי לגדוד 7 של הפלמ"ח, שאז בדיוק נוצר.

עומר: איך עברה עליך מלחמת 48?

עמיחי: ראשית היתה לנו תקופת אימונים קצרה בתל-מונד, בבית-ר "אוקבה" בראשון-לציון, ואחרי זה ירדנו לנגב שהתחיל להיות נצור. הקרב הכי נורא היה באשדוד. מבחינה צבאית מוערך הקרב הזה כקרב המכריע של חזית הדרום, ואולי של כל המלחמה. קרב שהציל את תל-אביב מכיבוש בידי המצרים. אבל אישית, עברתי שם חוויה טראומטית. נשאתי חבר פצוע על הגב משך קילומטרים על החולות, ורק כאשר הגעתי, גיליתי שהוא היה מת: "אל מלא רחמים, / אלמלא האל מלא רחמים / היו הרחמים בעולם ולא רק בו. / אני שקטפתי פרחים בהר / והסתכלתי אל כל העמקים, / אני שהבאתי גוויות מן הגבעות, / יודע לספר שהעולם ריק מרחמים (אל מלא רחמים)..." אחרי זה עלינו לצפון להתארגנות. ואחרי זה ירדנו שוב לכיבוש באר-שבע. עד מיבצע עי"ן, ובמשך הקרבות, הגיעו לגדוד הרבה אנשי גח"ל (גדודי חוצלארץ). הכרתי אז הרבה יוצאי מחנות-ריכוז. ניפגשתי באותם אנשים שהאחרים זילזלו בהם הרבה, וקראו להם גחלייזים. מה שלא הבנו אצלם, זה היה האגואיזם שלהם. ההתייחסות לחפצים, והיו בעיות נוראות. אבל לי היתה שפה נפשית אתם. ועם תום הקרבות השתדלתי לעזור להם ככל האפשר.

עומר: ומה עשית כאשר חזרת מהמלחמה השנייה?

עמיחי: הגעתי לירושלים והלכתי למוסדות, כחייל משוחרר, ושאלתי על הדירות שהובטחו לחיילים משוחררים. והם אמרו לי שלא נשארו דירות, וזאת למרות שכל המושבה הגרמנית בירושלים היתה עדיין ריקה. קיבלתי את זה. חשבתי שישנם אנשים שמגיעים להם יותר ממני: "כשחזרתי, אמרו לי שאין / בית ואין דבר. ואני צריך / לצאת שוב אל מלחמותי / בהן יישפך דמי הפרטי (כשחזרתי, אמרו לי שאין)..."

עומר: כשנה האחרונה עוסק עולם ביקורת הספרות העברית, בהענקת נופך רומנטי לתקופת התעוררות השירה והמשוררים, בירושלים ובתל-אביב, בימים שאחרי תשי"ח, הרומנטיקה של המשוררים שתכננו את המהפיכה השירית הגדולה. מה היה העולם השירי שלך, אחרי תשי"ח?

עמיחי: בסוף 1949 התחתנתי עם תמר. כתבתי אז שירים ליום הולדתה ועשיתי להם גם ציורים. השירים שכתבתי אז, היו שירי מתנות: "הגשם מדבר בשקט, / את יכולה עכשיו לישון. / ליד מיטתי משק כנפי עיתון, אין מלאכים אחרים. / אשכים לשחד את היום הבא, / שיהיה טוב אלינו... לבך משחק תופשתיים / בתוך עורי / קיך. / עיניך חמות עדיין כמיטות. / הזמן שכב בהן. / ירכיך שני ימי אתמול מתוקים. / אני

כא אליך. / כל מאה וחמישים התהילים / שואנים בבת אחת (ששה שירים לתמר)..." כל מחזור הסוניטות "כאן אהבנו" הוא שירי יום-הולדת שחיברתי לאשתי.

הראשון שקרא את השירים שלי והביא אותם לפרופסור הלקין, היה בנימין הרושובסקי. פגשתי אותו באוניברסיטה. התחלתי אחרי מלחמת-ש"ח ללמוד בטרסה-סנטה ספרות עברית ותנ"ך, ובאותה תקופה היתה התגלית הגדולה ביותר בעיני ספרות ושירת ימי-הביניים שלמדתי אצל פרופסור שירמן. בהדרגה התחלתי לאהוב יותר ויותר שירה. שירמן חשף לי את שמואל הנגיד ונתן לי להתבשל על שיריו ביובש רב. אני לא הייתי שותף לאווירה הרומנטית הזאת שאחרי המלחמה. הייתי יותר סביל. פעם בשבוע היו באים אלינו הביתה, בנימין הרושור בסקי ורות נבו, שהיום היא פרופסור לספרות אנגלית. היא הגיעה אז מדרום-אפריקה, והביאה את השירה האנגלו-סנסית. נתן זך הגיע לפעמים, ואחד בשם מרדכי לוויין, שהיום הוא מורה. היתה גם רינה, שהיום היא אשתו של הרושובסקי. לא היתה לנו ביוגרפיה קולקטיבית, לכל אחד מאתנו היתה ביוגרפיה שונה.

עומר: על מה שוחחתי כמיפגשים שלכם?

עמיחי: אגיד לך את האמת. אני לא זוכר על מה שוחחנו. כנראה שדיברנו על ספרות. אני חושב שהרושובסקי דיבר על השירה הרוסית. על מאי-אק ובסקי, בלוק - וזה היה בשבילי עולם חדש לגמרי. אני חושב שהמיפגשים הללו, והשיחות על שירה רוסיית, היו הרבה יותר אוטנטיים מכפי שנעשו על-ידי אנשי "משא". נתן זך והרושובסקי עודדו אותי. אבל כאמור, אני זוכר על מה דיברנו. אני לפני 20 שנה כבר לא זוכרתי על מה דיברנו. אני זוכר חוויות אישיות. מנתן זך אני זוכר את פניו, את החדר - ולא זוכר על מה דיברנו.

עומר: מה קרה לשיריך באותם ימים. כיצד הם החלו להתפרסם?

עמיחי: שמעון הלקין שלח שיר אחד שלי למשורר יצחק למדן שערך את "גליונות". למדן זימן אותי לתל-אביב לאיזה בית-קפה שם הוא נהג לשבת, נדמה לי שזה היה ברחוב יפו. הוא היה בעצם המשורר העברי הראשון שראיתי פנים אל פנים. לא חיפשתי לי רבאים. ישבנו ושוחחנו, והוא פירסם לי אחד מהשירים: "עכשיו, כשהמים לוחצים בעוז / על קירות הסכרים, / עכשיו, כשהסידות הלבנות, השבות, / נחפזות באמצע הרקיע ללחקות מטוסי סילון, / שוב נחוש כמה חזקות הצלעות, / וכמה אמיץ האוויר החם בתוך הריאות (עכשיו, כשהמים לוחצים בעוז)..." ואחרי ההתחלה הזאת, התחלתי לפרסם ב"על המשמר". הם פירסמו די הרבה סונטות מ"אהבנו כאן".

עומר: האם עורכים-ספרותיים החזירו לך שירים מבלי לפרסמם?

עמיחי: אחד מהשירים ששלחתי באותה תקופה ל"משא" הוחזר לי על-ידי עורכו, אהרון מגד, בתוספת ההערה: "השיר נראה לי, אבל אני יכול להדפיס אותו. מה יש בו? יש בו יאוש!" הרי בשנות ה-50' כל שיר או סיפור היה צריך להיות בעל סיום חיובי. עמוס בזוף רומנטי. מעניין לראות, שכל אותם סופרים שחיו אז בין רומנטיקה מזויפת לריאליזם מזוייף - מתבסמים כיום ביצירות מלאות ייאוש על עצמם.

עומר: סיפרת לי פעם, שחיברת שיר הספד לרגל מותו של יוסף סטאלין, שיר שאינו מכונס בספרי השירה שלך.

עמיחי: אני חושב שהשיר הוא יפה. הוא ראה אור ב"על המשמר".

עומר: בעקבות פירסום מעשיו של סטאלין, מאוחר יותר, האם נשתנו הרגשות שלך לאותו שיר?

עמיחי: אגיד לך את האמת, היה בכתיבת אותו שיר רצון שלי, להיות לגמרי בניגוד לטבעי, לחפש אלילים, וחפשתי ומצאתי. ושוב, היות והיתה בי החשדנות שירשתי מאבי, הרי שאף פעם לא הייתי חבר במפלגה כלשהי, וזו היתה הנאמנות שלי לעצמי.

עומר: ושירים אחרים מאותה תקופה?

עמיחי: באוניברסיטה היתה תחרות שערכה אגודת הסטודנטים לשירה ולפרוזה. השופט היה המשורר יצחק שליו. והוא העניק לי על אחד מהשירים שלי את הפרס הראשון.

עומר: האם לאחר הפירסומים הראשונים שלך, התרחב מעגל ההכרעות עם משוררים?

עמיחי: רק עם נתן זך. את ספרי "עכשיו ובימים האחרים" (*) הוא לקח ממני בצורת שירים שהיו בכתיביד גרוע, והביאם לבית-הדפוס, הגיה ודאג

"הייתה בינינו ידידות שקבעה את כל חיי..."

להוצאתם-לאור. הספר ראה אור על חשבונני בהור צאת "לקראת". חותני נתן לי 500 לירות להוצאתו. זה היה סכום לא קטן באותם הימים. הספר ראה אור ואילו אני ותמר יצאנו באוני-מסע לאמריקה, לטיול של שנה מסביב לעולם. אז זו היתה בעייה, ולא כמו היום.

עומר: מה היו תגובות הביקורת ל"עכשיו ובימים האחרים"?

עמיחי: בהתחלה ניכתב מעט מאוד. למשל אחד י.ב. מיכלי תקף במאמר את מתי מגד ש"העז" לכתוב "ביקורת חיובית" על שירי. מיכלי רתח וזעם על שמגד מחשיב בכלל את שירי כשירה. אבל כמה שנים מאוחר יותר, כתב אותו ב.י. מיכלי על אותם שנים (*) כותרת זו לספרו של עמיחי, שימשה מאוחר יותר השראה לשמו של כתביהעת האוונגרדי של שנות ה-50' המאוחרות "עכשיו".

שירים: כמה שהם נפלאים, וכיצד שהוא גילה אותם. אבל האמת היא, שקרוב לשנתיים הספר לא נימכר והיה במחסנים, עד שקיבלתי עבורו את "פרס שלונסקי", שחברת-השופטים שלו היו לאה גולדברג ודב סדן.

עומר: ומאז שנת 1957, האם הביקורת מאירה לך פנים?

עמיחי: כל השנים רצו המבקרים תמיד שאכתוב אחרת. אנשים תמיד רוצים לשנות אנשים אחרים. אלא שאני כתבתי בראשית דרכי כפי שרציתי לכתוב, וְהַשְׁתַּנְתִּי, או לא הִשְׁתַּנְתִּי – ואני ממשיך לכתוב ולעשות את מה שאני רוצה רק לתענוגי אני, ולמען הצרכים הפנימיים שלי. כך שאם היום, ישנם מבקרים צעירים שהם: בעדי או לא בעדי – זה כלל אינו משנה לי.

עומר: ישנה תופעה מאוד מעניינת, והיא, ששירים שלך, סיגנונם ועיסוקם מקביל עד למאוד לשירים המביעים את התהליך שעבר על השירה הגרמנית בתקופה שאחרי מלחמת-העולם-השנייה. הדבר בולט יותר בפרוזה שלך. "לא מעכשיו לא מכאן" הוא יוצא-דופן בפרוזה העברית, ומקומו נראה טבעי יותר ליד ספרים כמו "תוף הפח" של גראם. כיצד אתה מסביר את הקרבה הזאת?

עמיחי: קראתי הרבה מאוד אלוה לסקר-שילר. אני זוכר אותה גם מילדותי. היינו רצים אחריה בירוש-לים. הייתי ילד. היא היתה מוכרת ברחוב כ"משור-געת". אבל בבגרות שלי תרגמתי את שיריה לעברית. באתי גם לקבורה השנייה שלה, בהר-הויתם אחרי מלחמת ששת-הימים. היתה רוח נוראה. והיתה טעות כלשהי, והקבורה נדחתה, אלא שלא הודיעו לכולם. אבל היתה שם הטלוויזיה. והיתה רוח איימים, ואיש לא מצא את הקבר. זה היה דבר מקאברי לגמרי. אבל בפעם השנייה הכל התנהל כשורה. היו שם כל מיני ייקים זקנים, שרובם כבר מתו מאז. זו היתה גרוססקה שרק אלוה לסקר-שילר היתה יכולה לדמיין ולתאר: הרמתי את ידי למצחי / למחות זיעה / והעליתי את אלוה לסקר-שילר, / במקרה. קלה וקטנה שהיתה בחייה, / קל וחומר במותה. אבל שיריה! (ירושלים 1967)..."

קראתי גם את רילקה. את ברטולד ברכט. משום מה לא אהבתי אף פעם את השירים של ברכט. גם את המחזות שלו לא אהבתי. ואחר כך גיליתי משוררת כמו אינגבורג באכמן. באותה תקופה עדיין לא קראתי את שיריו של גוטפריד בן.

עומר: מעניין לדעת איזה מאמץ הושקע מצידך בהשגת אותה שורה שירית עמיהאית, מתכונת שירית, ששינתה לדעתי את פני, ותכני השירה העברית?

עמיחי: לא נעים לומר, אבל בלי הרבה עבודה. אם כי היום אני עובד הרבה יותר קשה על שירה. אבל אז, בשעתו, הדברים כאמור באו בקלות. העקרון המנחה שלי היה לעשות טובה לעצמי. לנחם את עצמי. שיהיה לי קל. ועלי להבהיר: שבאותו רגע שאני עובד קשה על יצירת שירה, הרי שעקרון התענוג נשבר – וזה גרוע מאוד.

עומר: בניגוד למשוררים רבים אחרים, הרי שאתה מרבה לעסוק בשיריך במצוקה של יהודה עמיחי בארץ-ישראל, ולא כמצוקת ארץ-ישראל. מדוע?

עמיחי: היות ואני במקרה יהודי, ובמקרה חי בארץ-ישראל, וגם השתתפתי בכל מה שרק אפשר להשתתף בו כאן, בכל מה שציוו עלי, ובכל מה שרציתי לעשות – הרי שאני חי בסביבה הטבעית

שלי. כל שעברתי, וכל שעברו לפני נאגר בי, ובא לידי ביטוי בשירים: "אני יושב עכשיו כאן עם העינים של אבי / ועם השער המאפיר של אמי על ראשי, בבית / שהיה של ערבי שקנה אותו / מאנגלי שלקח אותו מגרמני. / שחצב אותו מסלעי ירושלים שהיא עירי; / אני מביט אל עולמו של אלוהים של אחרים / שקבלו אותו מאחרים. צורפתי / מדברים רבים, נאגרתו בזמנים שונים, / הורכבתי מחלקי-חילוף, מחמרים / מתבלים, ממילים מתכלות. וכבר עכשיו. / באמצע חיי, אני מתחיל להחזיר אותם לאט, לאט (מסעות בנימין האחרון מטודי-לה)..."

עומר: בראשית שנות ה-50' התחלת כתיבת פרוזה. כתיבתך היתה שונה מהזיאורים ששלטו אז בספרות העברית. אני מתכוון לסיפורים כמו "פגישת הכתה" ו"נינה מאשקלון", שהם סיפורים זרוקים לגמרי – במונחים של היום – כיצד היה המעבר הזה שלך לכתיבה בפרוזה.

עמיחי: הרצון לשמר דברים. בעיני, תהליך היצירה, מכל סוג, הוא תהליך של הקפאה, של שימור דברים. ארכיון. אינוונטר. קטלוגיזציה של דברים. עריכת מוזיאון של דברים. איסוף כל המידע של הפרט. בעיני זו הדוקומנטציה היחידה שקיימת. לכן אני מתמלא בשיעמום מאנשים שכותבים על ספרים, או כתבו על ספרים. הם נראים לי כביובו וביובו אינסופיים של רוח האדם. נדמה לי שהיום היו האנשים שכותבים על הנביא ישעיהו – מתפרסמים יותר מישעיהו עצמו. זה אופייני לתקופתנו. בולטים באיפיון זה דמויות כמו פרופסור גרשום שלום וכתבתו על הקבלה. מה שקורה הוא כיווי היצירה והיוצר: "ואחר כך, מה אני? לכל היותר טרנספורמטור / של זכרונות ילדות, גבוה מעל לנוף, / מרחוק אל רחוק. ולמען הזימוזום הזה / וכמה ניצוצות, כל העמל הרב הזה, / כל הריצה, כל הכאב? ("הזמן" שיר 40)..."

עומר: ברומן "לא מעכשיו לא מכאן" נראה לי, שהעמדת את עצמך במקום שאינו נופל משירתך. אלא שמוזה כמה שנים, חדלת לפרסם פרוזה. האם כתיבת הפרוזה היתה אצלך אפיוודה?

עמיחי: לא. הכתיבה של הרומן הזה ארכה הרבה שנים. אבל כיום אני פחות מעריך פרוזה. גם כקורא. וזה כלל וכלל לא באשמת הפרוזה, זה רק אני! אני חי עם מספר משוררים שאני קורא במשך השנים, וכאלה שאני מגלה. למען האמת, הרי שאני מצטער על זה. כך קרה לי עם "מאה שנות בדידות". זה מאשר שיעמום. ישנם אנשים שכמעט וניתקו את יחסיהם אתי בגלל זה.

עומר: מה ההסבר שלך לשיעמום הזה?

עמיחי: תראה, אפשר לומר את הדברים בצורה מרוכזת יותר בשיר. כל העניין הזה של לכתוב: " ... הוא הלך אל הדלת". למה לכתוב "הוא הלך אל הדלת"...? אותי מעניין רק דבר אחד: אם ההליכה שלו אל הדלת היא מחווה אמיתית. אני יכול לכתוב "אל הדלת" וזה מספיק. אבל אם הסופר צריך לכתוב 300 עמודים, זאת הבעיה שלו. קיימת גם הספרות הצרפתית של היום, המאזוכים הצרפתי, שסופריו כותבים רומן שלם שמתאר את "הוא הלך אל הדלת". סאדיום צרפתי, שיש לו ממורים "ישראליים. הוא הדין ב"זרם התודעה" שהפך כלי לשעמם אנשים.

עומר: אינך פוסל את הפרוזה בכללותה?

עמיחי: כתיבת שירה מספקת אותי, ומאחר ואיני חי את חיי בשביל הכתיבה, אלא למען התענוג והמיצוי, ובעיקר, השיחרור שבכתיבה. כל העיסוק בספרות, המקובל על סופרים ומשוררים רבים דוחה אותי. שאלות כמו: אם מפרסמים את השיר שלי בעמוד הראשון בכתב-עת לספרות, או בעמוד האחרון, אינן מעסיקות אותי. זה פשוט לא מעניין אותי. ייחד עם זאת אני מתפרנס גם ממכירת וקריאת הספרים שלי - כך חשוב לי עד למאוד מה שהם עושים לקוראים בהם: "אני אדם יחיד, אדם בודד. אינני דמוקרטיה, / הרשות המבצעת והאחזקת והשופטת / בגוף אחד. רשות אוכלת וזוללת, ומקיא, / רשות שונאת ורשות כואבת / רשות עיוורת ורשות אילמת. / לא ניבחרתי. אני הפגנה, אני מרים / את פני בכרזה. הכל כתוב שם. הכל (מסעות בנימין האחרון מטווי-לה)..."

עומר: מלבד גרשון שקד שהעמיד את "לא מעכשיו לא מכאן" במרכז יצירת הפרווה בארץ אחרי מלחמת-ש"ח, הרי ששאר המבקרים, נוטים להתעלם מספר זה. האם בכך טמון במידת מה, גרעין הסיבה להתרחקותך מהיצירה בפרווה?

עמיחי: זה לא עניין של מבקר זה או מבקר אחר. הרבה ספרים עבריים שראו אור ונכתבו עליהם תליתלים של מילים, מתו מיתה טבעית, ולא פורסמו להם מהדורות חדשות, בעוד ש"לא מעכשיו לא מכאן" זכה לכך. ייתכן והשאלה היא, אם המבקר הוא המבקר הטוב - או הקורא הוא המבקר הטוב. ואיני רוצה להראות כאכילס הזועם על כך שאין מכירים בו, ועל כן הוא מעניש את העם - ולא כותב. זה אידייתי. הכרה לא חסרה לי כיום. אני גם מבין חלק מאותה התעלמות מהפרווה שלי. אם למשל היום, אדם שאני מעריך כסופר, תומאס מאן, או פרנץ קפקא, או ש"י עגנון - בעלי העובונות שלהם היו מפרסמים שירים - הרי שמראש לא הייתי אוהב את השירים האלה. אותו דבר, אם היו מגלים לי היום, שמשורר כמו מונטאלה, שאני אוהב את שירתו - כתב רומנים. זה לא יכול להיות. הייתי אומר אז מראש, שזה לא טוב. אפילו אני כקורא לא רוצה להרגיש מרומה. גם פרוזה וגם שירה? זה כמו כימאי שעוסק בפילוסופיה.

עומר: אני מבין מדברייך, שאתה יוצא מתוך הנחה שמלאכת כתיבת השיר היא הקריסטליזציה של החוויה, הגיבוש המקסימלי שלה, וכאשר משורר עובר לעסוק בפרווה, הרי שהוא מנפח את אותה תמצית חווייתית.

עמיחי: הייתי אומר שפרווה היא קרקע הצמיחה, עליה צומחים השירים. ולכן אני יכול להבין את העובדה שאנשים לא היו מוכנים לקבל את עצם כתיבת הפרווה שלי. משהו כמו, אדם שהיה עד עכשיו נגר טוב - ופתאום הוא עובר לעבוד באינסטלציה, וזאת למרות ששניהם מקצועות של בעלי-מלאכה. אני הייתי חושד בו. המחשה לכך קיימת למשל בשירים של ש"י עגנון, הם הרי גרועים שבגרועים. גם לתומס מאן יש שירים. לעומת זאת הפרווה של הרמן הסה טובה יותר מהשירים שלו - אבל יחד עם זאת יש לו שירים טובים. כך גם הפרווה של ריינר, מאריה, רילקה. במילים אחרות: אם אתה בעל בית-מרחקת ואתה רוצה למכור לי מיני-בשר, למרות שיתכן ואתה מבין בתרופות וגם במיני נקניק - באשר לי, אני לא אוהב לקנות את זה.

עומר: כתבת גם תסכיתים ומחזות. המשורר או הפרוזהאיךן שבך כתבו אותם?

עמיחי: זה מדיום שמתאים למשורר. בעיקר התסכיתים, מאחר והמגע הוא שוב ישיר עם השומע. את התסכית הראשון שלי "פעמונים ורכבות" חיברתי לתחרות הראשונה של תסכיתים שערכה רשות השידור. התסכית הזה, הוא ריכוז של כמה פרקים מתוך "לא מעכשיו לא מכאן". התסכית זכה ב"פרס איטליה". לא נעים, אבל עם ההצלחה בא התיאבון. ואז כתבתי לתיאטרון "זווית" את "שטח של הפקר". מאוחר יותר פיתחתי רעיון ישן שלי, שהיה לקחת את יונה הנביא, כגיבור אנאלוגי להיום, וכתבי את "מסע לנינווה": "פעם ברחתי ואיני זוכר מתי ומפני איזה אל. / לכן אסע בתוך חיי כיונה בדגו האפל. / הסתדרנו אני עם דגו כי שנינו כמעט תכל: / אני לא אצא ממנו. הוא אותי לא יעכל (בוויית ישרה, מרובע ל...)..."

עומר: כאשר קראתי את "מסע לנינווה" הרי שהמסר שלך עבר אלי, ואילו ההצגה, בשעתו ב"הבימה" נראתה לי מצועצעת מדי. מה קרה?

עמיחי: "מסע לנינווה" נכשל ב"הבימה", אולי מפני שהוא לא בנוי כל כך דרמטי. זה היה מוקדם באיזשהו מקום, אולי כמו הפרווה הראשונה שלי. היה גם בימיו מזור למחזה. יוליוס גלנר הפך את זה לברטולד ברכט - היות והוא מושגע לברכט. אבל "מסע לנינווה" אינו ברכט. יאמר לשבחה של "הבימה" שהיא השקיעה את מיטב השחקנים. וביחד עם כל אלה, הפך גרנר את "מסע לנינווה" למשהו

אלזה לסקר שילד

בין ברכט לאופרטה צרפתיית. אני בכלל חושב שמי שעובד בתיאטרון צריך לאהוב את הקרשים ואת החבלים, ואת השחקניות שמתאפרות ואחר מסירות את האיפור - ואני לא אוהב את העולם הזה. בשבילי זה כמו ללכת לשבת בבתי-קפה של אמנים, או של משוררים. אני מפחד מהעולם הזה. לא מפחד, אבל זה נראה לי כעיסוק עם עיסוק של עיסוק בספרות. ועולה כאן אותו עניין של הכתיבה בפרור זה. בשירים יש לי את האפשרות להגיד את הדברים במישרון, בלי במאים ומוסיקאים באמצע. לא שיש לי משהו נגד במאים ומוסיקאים, אלא שהעיקר הוא בכך שיש לי את האפשרות להביע עצמי באופן ישיר, כמו כתיבת מיכתב.

עומר: בכל מיני הזדמנויות רמות כאן, שהעולם הספרותי בארץ אינו עוסק בספרות, אלא במעגלים החיצוניים של הספרות. האם אתה מנסה להתחמק מן המעגלים החיצוניים של עולם הספרות?

עמיחי: לא להתחמק. אתן לך משל: בדיוק כפי שה"לא תבשל גדי בחלב אימו" הפך במשך הזמן למערכת עצומה של חוקים, מאכלים, כלים, חרסינה. מערכת עצומה עם אלפי חוקים. אלא שהאדם צריך לדעת, לשוב תמיד למשמעות הישירה של "לא תבשל גדי בחלב אמו", כפי שאדם, אחרי 20 שנות נישואים, עם הילדים, המשכנתאות וכל השאר, וכל המערכת המקיפה אותו, צריך להזכיר את ה"אני אוהב אותך" הראשון: "חייל צעיר שוכב באביב מנותק משמו, / גופו מציין ופורח. מתוכו דמו / קטן ולא-מבין משיח לפי תומו. / אלוהים מבשל את הגדי בכאב אמו (בוויית ישרה, מרובע מה)..."

ולכן אפילו כל העניין הזה של עשיית ילדים. משפחה. עולה הרי השאלה: למה לעשות את זה? ועוד בכל המערכת המסובכת הזאת של הקיום הישראלי, ספרותי או לא ספרותי, פוליטי, צבאי. והנה פתאום כאשר ניתנת לי ההזדמנות לעשות שוב ילד, ולחיות אתו בבית, וזהו. הרי התחושה שקיימת גם בתוך המורכבות של החיים שלנו, תחושה בה אתה יכול ליצור דבר מה. להעניק חיים - היא נהדרת. וכאמור, המעגלים החיצוניים של הספרות - חסרים תחושה זו.

עומר: אבל ככל זאת המגע היומיומי בין סופרים הוא בתליאביב, ואתה מתגורר כל השנים בירושלם. האם אשליית המטרופולין חסרה לך?

עמיחי: יש אנשים שאוהבים את זה, ואנשים שלא. אני עושה את מה שאני אוהב לעשות. היות שהספרות אצלי היא רק מטרה רביעית או חמישית - אז למה לי לטרוח על זה. אין לי כוונה להשמיץ כאן, להפך, יש בודאי בספרות העברית אנשים נחמדים מאוד, אבל אני מחפש בצד האישי שלהם, בעוד הצד העיסוקי-הספרותי שלהם, משעמם אותי. כך שאני ממשיך לחיות בירושלים, וטוב לי: "אני שים נוסעים הרחק כדי / לומר: זה מזכיר לי מקום אחר. / זה כמו אז, זה דומה. אבל / אני הכרתי איש שנכע לניו יורק / כדי להתאבד. טען שבתי ירושלים / נמוכים מדי ושמוכרים אותו (שירי ארץ ציון ירושלים - יא)..."

עומר: יש לי רושם, שבחיתוך נופי של רבים משיריך, ניתן לחבר תמונה של נוף ותרבות הארץ. מעין תהליך מיפוי אישי של ארץ-ישראל שלך. האם זה כמאמר טשרניחובסקי: "האדם אינו אלא קרקע ארץ קטנה, / האדם אינו אלא תבנית נוף מולדתו..."?

עמיחי: אבל תבנית הוא עצמו. תבנית היא דבר משתנה. למשל, היום, אני אוהב מאוד להתגורר בירושלים. החברים הכי קרובים שלי חיים פה. אבל יחד עם זה, הרי שלפעמים אני חולם לגור בנוף-הילדות של שנות ה-30, בין הפרדסים שבין כפר-סבא לפתח-תקווה. בפרדסים האפלים. זה נוף שמאוד מושך אותי. מושך כפי שאשה יפה מושכת: "ריח פריחת הפרדסים / שהה בי זמנית. את. הידיים דבקו / ממיץ ותאוה. צעקתי צעקה גדולה (שיר בפרדס)..."

עומר: הכתיבה שלך אינה כתיבה מנפנת בדגלים, או מצהירה. אבל מצד שני, מבעד לעולם שלך, דרך הכעיות שלך, אתה בכל זאת מציג את מיכלול החוויה הישראלית. כפואמה שלך "מסעות בנימין האחרון מטוויילה" אינך מביא רק את הקטלוג החווייתי האישי שלך, אלא ספר של היסטוריה פומבית, כפי שזו משתקפת בעיניו של משורר. אתה מביא את הגעתך ארצה, זכרונות הילדות כגולה, המרידה האישית שלך בדת, מרידת ארץ-ישראל החלוצית ביהדות הדתית. אתה משחזר את המלחמות - ואת החוויה שלנו ככללותה. בעיני, הרי שאתה מצליח לתמצת את הסביבה האנושית

לעומת משוררים אחרים המכורים לעיסוק מתמיד באנו שלהם. כיצד אתה מגדיר את חומרי השיר שלך?

עמיחי: ראיתי פעם במוזיאון למדעי הטבע בניר יורק פסלי חיות ופוחלצים. כל חיה ממוקמת בתוך חלון ראוה, כאשר מסביבה מצוייה סביבתה הטבעית. אפשר לומר שכדי לראות את הקרנף בסביבתו הטבעית מוטב שתלך לסאפארי – אבל היות זה מוזיאון, הרי שהסביבה הטבעית משוחזרת. ושיר זה מוזיאון – שיר זה לא סאפארי. הסאפארי זה החיים עצמם, וכאשר אתה מציץ בהם בעד לזכוכית המוזיאון, הרי שזה משהו אחר לגמרי: "העיר שבה נולדתי נהרסה בתותחים. / האניה שבה עליתי, טובעה אחר כך, במלחמה. / הגורן בחמדיה שבה אהבתי, נשרף. / הקיוסק בעין גדי פוצץ בידי אויבים, / את הגשר באיסמעיליה שעברתי / בו הלוך ושוב כערכ אהבותי / קרעו לקרעים. / חיי נימחקים אחרי לפי מפה מדוייקת. / כמה זמן יחזיקו הזיכרונות מעמד? / את הילדה מילדותי הרגו ואבי מת. (שירי ארץ ציון ירושלים – יא)..."

עומר: אתה אוהב לחרוג גם מהנופים המקומיים, וללכוד נופים אחרים ורחוקים. אם לאמץ ביטוי שלך, יש רושם שאתה רוצה הרבה חדרים כמוזיאון שלך?

עמיחי: כן. יש בי ייצר כזה. זו מין הרפתקנות, שמשלבת בצורה אורגנית לדברים שלי, לעולם שאני כותב עליו, ובעצם, אני חוזר ואומר שהדברים היחידים שאני מעיד עליהם, הם אני וסביבתי. אני יכול לדבר גם על אלוהים, משה רבנו, נפוליאון ועל דברים אחרים שלא ראיתי. אבל אני קודם כל מתחיל תמיד מעצמי. מהגוף שלי מתמשכים הגלים. האד-וּת: "שבת הביתה, צייד ג'ונגל של רגשות. / על הקירות קרניים וכנפיים וראשים. / רגשות מפוחלצים בכל מקום על הקיר. אני יושב ומסתכל בהם בשלווה (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: האם לאחר ספר שיריך הראשון, היתה לך בעייה למצוא מו"ל לספרייך האחרים?

עמיחי: טוב, אחרי שקיבלתי את "פרס שלונסקי", הרי שספרי השני "במרחק שתי תקוות" ראה אור בהוצאת הקיבוץ המאוחד. אומנם בשיר "מלכת שבא" המלה ערווה לא נראתה לעיני העורך, והוא רצה להחליף אותה. אמרתי לו, שאם אפשר להחליף את האבר הזה בגוף האשה – הרי שאני מוכן להחליף את המלה בשיר. הספר הלך טוב. שתי מהדורות תוך שנתיים. מאוד לא מקובל באותם ימים. וראיתי בקיבוץ המאוחד, אכסנייה נעימה עם אנשים נחמדים. לכן פניתי אליהם באופן טבעי עם ספר השירים השלישי שלי, הם דחו זאת, ואמרו לי בנוסח: "החברים אמרים שכבר הוצאנו לך ספר". ואז הבנתי שבקיבוץ המאוחד ספר הוא בתקן של אספקה קטנה, משהו בסיגנון: אם קבלת השבוע כבר את גליל נייר הטואלט השבועי שלך, אז מה אתה מחרבן כל כך הרבה?! לא ראיתי בזה פגיעה. אבל היה לי מאוד עצוב. מאחר ואני מאוד לא אוהב לעסוק באותם עיסוקים סביב-ספרותיים, אני לא אוהב לעבור מהוצאת ספרים להוצאת ספרים בגלל גרוש יותר או גרוש פחות. שמחתי בשעתו כשמצאתי בקיבוץ המאוחד אכסניה, והצטרפתי כשזה נגמר. אבל באותה תקופה בה אלי דן מירון שניסה באותה עת לרענן את הוצאת שוקן, ומאז שוקן הם המו"לים שלי. אני מרוצה מהם.

עומר: לעיתים ישנו רושם ששירתך מצאה לה יותר מעריצים בחוצלארץ מאשר בארץ. כיצד קרה שהגעת למומרים כאלה של הפצת שירתך בעולם.

עמיחי: המתרגמים הראשונים שלי, רוברט פרינד ודניס סילק, ועוד גיורת אחת בשם מרגלית בניהו, פירסמו את התרגומים בג'רוסלם פוסט. יום אחד פנה לדניס סילק, דניאל וויסברוט מאנגליה, שהוציא לאור ביחד עם המשורר טאד יוז את הגליון הראשון של Modern Poetry in Translation. בשנות ה-60 הראשונות. דניס סילק שלח כמה שירים שלי, והם פורסמו ביחד עם שירים של אנה אחמטובה, וסקו פופה, אנדריי ווזנסקי. הפירסום הזה הזיז את העניינים. ואז פנו אלי מארגני פסטיבל ספולאטו, שם הופעתי עם ווזנסקי, עזרא פאונד, אודן, סטיפן ספאנדר, נרודה, גינבורג ועוד משוררים: "שירי ערש בלי ילדים וכלי שינה, שירי / מולדת נילחבים של ארצות שלא היו. / משוררים כמו כנס קוסמים: אל אחד יודע תחבולה אחת, להטוט אחר. / הרבה כרידות מכיא כל אחד / עמו מפרי ארצו. אני הכאתי אשכול / של כרידות כבדה שאני צריך לשאתו יחידי (ספולאטו – פגישת המשוררים)..."

עומר: שוחחת עם עזרא פאונד בספולאטו?

עמיחי: הוא היה כבר לגמרי מאובן אז, וגם לא היה לי חשק לשוחח אתו, בגלל עברו בזמן הנאצים.

עומר: ומה הלאה?

יהודה עמיחי (1935)

עמיחי: ואחרי זה העניינים החלו לזוז בצורה די מסחררת. הוצאת "הארפר אנד ראו" התחילה להוציא לאור את ספרי. הם הוציאו את השירים. וגם את הרומן. והם נימכרו טוב. בספר שירי האחרון באנגלית Amen. (מבחר מתוך "מאחורי כל זה מסתתר אושר גדול). תירגמתי את השירים ביחד עם טאד יוז, והפעם היתה ההצלחה מעבר למשוער.

עומר: כיצד נתקבלה הצלחתך בעולם בעיני שאר המשוררים?

עמיחי: היות ואני לא מצוי בחברתם, הרי שזה לא נגע לי. אני מניח שזה כמו "אתא" שאינם אוהבים לראות את "כיתן" מייצאים יותר מהם לאיטליה או לארץ אחרת, או משהו כזה. היות ואנחנו ארץ קטנה, הרי שההצלחה מביאה לתחושה שעל כל אחד לכבוש את העולם. אבל עלי להעיר כאן, כשם שלא עבדתי בארץ על יחסי-ציבור במקום כתיבה, הרי שגם לא טרחת בתרגום שירי. אבל בעצם, מה זה עוזר למשורר, אם הוא מארגן לעצמו יחסי-ציבור, או ביקורת טובה. הרי כשהוא נמצא בחדרי-חדרים, הוא

יודע את האמת. אז איזה תענוג יש בזה?

עומר: שמעתי אותך אומר פעם כרדיו בתוכניות "על אי בודד" שהיית רוצה לשמוע את ה"אינטרני-ציונל". מדוע?

עמיחי: מה יש, כשיר סנטימנטלי, כחלק מנוף נפשי. חלק מהמוזיאון הזה. יחד עם זאת, למרות שמעודי לא השתייכתי לארגון פוליטי, הרי שאני חש כשייך לעולם של הדימוקרטיה הסוציאליסטית. השמעת ה"אינטרנציונל" היתה מאוד רומנטית בשבילי, למרות שאני יודע את כל שנעשה בשמו. תמיד חשדתי ששירים את השיר הזה, נולכים, רוצחים וסוהרים, כפי שזה ידוע. אבל יחד עם זאת זה הרי שיר הזכרות בעצמי, יותר מאשר אירוע או ערך הסטורי כלשהו: "קרל מרקס עם זקן, כמו צדיק, שוחט / וכודק של הסטוריה שתהיה כשרה, כדת וכדין. / ראה, שמתי מנורה ליד חלונני לעשות לי / שטח של אור. אני משלם שכר דירה בזמן. / גם זה קו הגנה שמאחורי מיד עצבות / אויב עם טילים ורעם. קרב אחרון / ומוות ראשון שאין אחריו. / ראה, אהובתי מלטפת את חזי, / שהוא הצד השעיר של רגשותי. / קרל מרקס, הטפה אחרונה / היא תמיד דימעה ("הזמן" שיר 37)..."

עומר: האם החיים הפוליטיים-סביבתיים שמתנהלים לאחרונה בארץ, מכנסים אותך בקונכיה השירית, או שאתה חי את המתח היומיומי?

עמיחי: אני לא יכול שלא לחיות בתוך כל שמתרחש מסביבי. הרצון לברוח אל תוך עצמי, פנימה, הוא גדול מאוד. אבל יחד עם זה, יש לי הרגשה שכאשר המצוקיות החברתיות שוקעות, הבינה מתפוררת, הרי שכוחה של השירה גדל. כאשר ברחוב זיפת, חם ולא נקי, הרי שאתה ניכנס למוזיאון של המילים והחוויות. אל השירה. זה בעצם מה שמייחד את השירה. חוץ מזה הרי שהשירה היא מה ש.ס. אליוט אמר עליה, מטהרת, מזקקת, תמיד ממחזרת: "בעוד עם ניכחר / הופך להיות עם ככל העמים / ובונה את בתיו וסולל את כבישיו / ופותח את אדמתו לצינור ומים. / אנו שוכבים בפנים בבית הנמוך. / בני זקונים של הנוף הזקן הזה, / התקרה קמורה עלינו באהבה / והנשימה כפינו היא / כפי שניתנה לנו / וכפי שנשיב אותה (שנה בירושלים)..."

דרך השירה השפה עוברת, והיא שוב חוזרת נקייה מסייגים. הרי אנחנו עדים כיצד שהמילים מתבזבזות להן בטלוויזיה ובערוצי תיקשורת אחרים. אספר לך כיצד הייתי עד לתהליך של החזרת המשקל למילים. לפני חצי שנה, כשהייתי באמריקה, טסתי ממקום למקום. הידילת עברה עם עגלה קטנה, ושמעתי את קולה מאחור, והקול מתחיל לשעמם. דיילת זה בכלל משהו לא-אנושי. ידוע שבנמלית-עופה ובמטוסים קיים משהו בלתי אנושי. והדיילת מתקרבת, ושואלת עם הגשת האוכל: 'מתי אתה רוצה את הקפה שלך. עכשיו, או אחר-כך?' תוך שהיא ממשיכה להתקדם ולשאול. ופתאום היא שואלת מישהו: 'אתה רוצה את הקפה שלך, עכשיו, אחר-כך או בכלל לא?' תוך שהיא פורצת את הטאבו של הנוסח הבלתי-אנושי הזה. ולפתע כל האנשים שבמטוס חייכו זה לזה. פתאום ראו שהיא אדם. אותה דיילת עשתה את מה שהשירה צריכה לעשות. להמחיש ששפה זה לא עניין ניסוחי: "עכשיו / השכיבו את הילדים לישון. בשנתם / הם שומעים עדיין את קולות הלעיסה / הטוחנת: העולם אוכל אכילה גדולה. / קול הכליעה הוא קול ההיסטוריה. / תנועות-מעיים הן תנועותיה (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: נדמה לי שכתיבתך אתה שב בהתמדה לנמלית-עופה. מה המשיכה שלך אליהם?

(המשך בעמוד הבא)

עומק פילוסופי. רב מואר באור ירוק בתוך / מנוע מפציץ לוחט, כסא של אליהו הנביא קופץ נפלט / בעת סכנה ומטיל סכיני מילה. / פתיל רועם מלב אל לב (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: בפואמה שלך "קונות על המתים כמלחמה" אתה מגיע מהקורבנות עד למצב בו "מאחרי כל זה מסתתר אושר". האין כאן השלכה חריפה מדי ממחצב טראגי בו לכודה חברה, אל הפרט.

עמיחי: אני חושב שכל ניסיון אישי, כאשר הפרט רגיש לעולם החיצוני, הרי שהניסיון האישי, הוא היסטורי ממילא. היות ואני שייך מאוד לזמן ולמקום. כך שכל ניסיון אישי שלי שייך גם לזמן ולמקום שלי.

עומר: אם לשוב ליחסך אל שירת צבי גרינברג, שחלקה חובר למען "הרוגי המלחמות". כיצד נראית לך שירתו מן הבחינה המוסרית?

עמיחי: ישנם משוררים היכולים לכתוב על חזיונות אותם הם רואים כאשר הם נוטלים חשיש. ואני מתכוון לחזיונות המאפשרים לאדם לברוח מן המציאות. אבל ברור לי, ששירי אורי צבי גרינברג ממלאים עבורו את אותו תפקיד שהשירים שלי ממלאים עבורי. אלא שבעוד אני נשאר במציאות, נשאר אוהב אדם - הרי שבעיניי, משול האדם הפרטי לקליפת השום. "אני חי מחוץ לתורת אמי ובארצות / שאינן מוסר אבי. את קירות כיתי / בנו כנאים ולא נביאים (מסעות בנימין האחרון מטודילה)..."

עומר: האם אתה זקוק לחסדי הביקורת עלימנת להגיע אל האנשים. אל הקוראים בכוח?

עמיחי: טפילות זה אחד מן הדברים שבחיי הרוח - לא רק שלנו, אלא בכל העולם - בעייה מרכזית של חיי הרוח. משהו למשל בנוסח פועל-היצור והפקיד, האיכר והמשווק. ישנם כיום אנשים בעולם הספרות שמתמחים בכתיבה על מבקרים. הניו-יורק רווי אוף בוקס' הוא עבורי הדבר הכי משעמם שיכול להיות עלי אדמות. אנשים מפרסמים בו מסות. הם חושבים את עצמם ליוצרים, בכך שהם כותבים על מבקרים שכתבו על ספרים של אחרים. הוויכוחים בסיגנון של: האם עשה המבקר הארולד בלוס כך או כך? מבחילים. מספיק שהם מזכירים או מצטטים את חנה ארנדט, או גרשום שלום. גם ארנדט וגם שלום, כבודם במקומם מונח - אבל הם לא יצרו שום דבר חדש וכלל לא חשוב אם הם מעניינים או לא מעניינים. הכתיבה עליהם ועל דומיהם זה הדבר הכי נורא. פרט מאוד מעניין הוא, שדווקא האנשים הללו, שהתמחו בכתיבה על כאלה שכותבים על כתיבה של אחרים, הם אלה המתקשרים ביתר קלות עם המיסד הכספי והמיסד הפוליטי - מאשר היוצרים.

עומר: קוראי וכותבי שירה בארץ מתחלקים לשתי מפלגות. ביאליק וטשרניחובסקי. אוהבי ביאליק ואוהבי טשרניחובסקי. למי מהם אתה נוטה?

הרי שהייתי נולד כפרש שוויצרי, או כראש ממשלת איסלנד, או משהו כזה. הטיעון השני של אבי היה: שכל העמים העתיקים ניכחדו מן העולם. אבל זה שקר. מה זאת אומרת: כל העמים ניכחדו. העם היווני נשאר על אדמתו. השפה נשארה. ברור שהכל השתנה מבחינה גזעית, נשארו יסודות מכל הכובי שים. אלא שהיהודים השתנו פי אלף - והרי השפה העברית רק עכשיו היא מתחילה שוב להיות שפה, בעוד שהשפה היוונית חייתה כל השנים. אותו דבר במצרים. זה גם לא מקרה שעכשיו המצרים הם הכי נוטים לשלום. מבחינה פיזית, ברור לי, שהעם היהודי של היום אינו מזכיר כלל את היהודים של אז - מזכיר פחות מאשר היוונים של היום: "ועד שגיליתי שאבותי הקשים. / היו רכים בפנים, מתו אבותי. / וכל הדורות שהיו לפני הם הרבה לוליינים / רכובים זה על גבי זה בקרקס / ועל פי הרוב אני התחתון בהם / כשכולם משא כבד, על כתפי / ולפעמים אני עליון: יד אחת מורמת לי / אל הגג; והתשואות בזירה למטה / הן שכרי ובשרי (כאן)..."

עומר: אם לשוב למוזיאון המילים והחוויות שלך, הרי שאתה מרבה בכתיבת שירים על חברים שלך. מדוע?

עמיחי: זה חלק מהעולם שלי. הם מעסיקים אותי, בין שהם השלכה שלי, או שאני השלכה שלהם. חוץ מזה, השירה משמשת לי כתרופה. כנסיוב. אני לא משתמש באמצעים כימיים, אלא משתמש בכל המרכיבים של חיי - כנסיובים להתגבר על החיים. למדתי פעם בשיעורי ביולוגיה שאת הנסיוב של האנטי-טטאנוס מגדלים על סוס. הייתי אומר שהשיי-רה היא ריפוי עצמי. ואם הנסיוב הוא די חזק, הרי שגם אחרים יכולים להירפא בעזרתו: "מתי בכיתי בפעם האחרונה. / הגיע הזמן לגבות עדויות / מאלה שראו בכך. חלקם מתים. / אני רוחץ עיני במים / כדי לראות עוד פעם את העולם / דרך הלח והכאוב הזה. אני צריך / לגבות עדויות. כימים אלה / חשתי בפעם הראשונה דקירות / בלב: / לא נבהלתי. כמעט הייתי גאה כנער. / המגלה שערות ראשונות בכית השחי / וכמבושיו / (הגיע הזמן לגבות עדויות)..."

עומר: משוררים מסוגו של אורי צבי גרינברג מטיפים בשירתם לנבואה ולפולחנים קדומים. האם יש לך יצר כלשהו לסיגנון זה.

עמיחי: לא. אני לא רואה באורי צבי גרינברג את ממשכים של הנביאים. הרי הנביאים השתמשו בחומרים של חיים, במילים שלהם ובמטאפוריקה שחשפה את החיים האישיים שלהם. נביאים כמו יחזקאל, הושע וישעיהו - - -

עומר: - - - אז אתה לא נביא, ולא כִּינְיָא...

עמיחי: גם הנביאים לא היו נביאים. הם היו פשוט אנשים שחיו בניגוד למיסד, וחיו חיים פנימיים שכאלה. אבל באיזשהו מקום אני חושב שהנבואה הכי טובה, מצוייה במצב, בו כל אדם יחיה במציאות שלו: "טנקים מאמריקה, מטוסי קרב מצרפת, יוני סילון / רוסיים. רכב מאנגליה בלי פרשיו. גרודי סיסרא / שיבשו את הכיחות בנוויתיי הם, מסדה מעופפת, / ביתר צונחת לאט, יודפת על גלגלים. האנטוניה. קרקע / קרקע קרקע. אוויר קרקע אוויר. שמים / קרקע שמים. שנית מסדה לא תיפול. לא תיפול. / לא תיפול. שנית מסדה. לא חרוזי תפילה / אוטומאטיים וגם כבודד. מואזינים מזויינים / בטיל תלת-שלבי. קריעות נייר וקריאות / קרב של מלחמות קדושות ובשבעה מינים. / שטרימלים כמוקשים כדרך ובאוור, פצצות /

עמיחי: נמליית-עופה זה עולם לא אנושי. בנמלי-תעופה, בשיקגו או באתונה אתה מרגיש אותו הדבר. זה מקום פונקציונלי שמאבד את האנושיות. במטוס לפני המראה, במקום להגיד 'לכבות את הסיגריות' אומרים 'לכבות את כל חומרי העישון' - וזה האנטי-שירה האמיתי. אם המערכת הזאת היתה אנושית, היו אומרים: 'לכבות את הסיגריות'. ואני חושב שפרוזה טובה - גם היא שירה. אבל באוויר הכל הופך למופשט, והדיילות היו צריכות לומר: 'לכבות סיגריות קטנות, סיגריות גדולות וכו' - את כל אותו אינוונטר יפה. כך גם השיר צריך להחזיר לאותם 'חומרי-עישון' את החיות. ניתן להמחיש את זה באמירה על בחורה. משהו כמו, במקום לומר לה: 'יש לך רגליים יפות, יש לך אף יפה, או יש לך תחת יפה', לומר: 'יש לך חומרי-אהבה יפים'.

עומר: כאשר אתה מדגים את השקפותיך על השירה, איני יכול שלא לחשוב על כך, שאין רק יהודה עמיחי, אלא שישנם הרבה חקינים של עמיחי המשורה, כפי שהיו הרבה אלטרמנים. אני מתכוון לאנשים המשתמשים בחומרי השירה שלך, ולעיתים אף מפליגים על גלי החוויות האישיים שלך, ומעתיקים אותן. אני סקרן לדעת אם אתה רואה כשיריהם כמו בהשתקפות של מראות את החוויות שלך?

עמיחי: בהתחלה זה מילא אותי בשמחה ובגאווה. אני מודה: "אדם שזכרונותיו לו מפה, ילך / לפיהם: לא ירים את ראשו ולא את ראשך. / אהובה. הוא מנבא את עברו (עשרים מרובעים חדשים - כ)..." התחושה שיש בכך אמירה וסיגנון שאנשים מוצאים לנכון להעתיק. אם החיקוי בהתחלה הוא בבחינת השפעה, כפי שאני הושפעת בשעתו, ואחר כך הם הולכים בדרך שלהם - טוב.

עומר: - - - אבל מה את אומר למקרא 'חוויות עמיחאיות' אצל משוררים אחרים?

עמיחי: לפעמים, אם האנשים האלה אינם מוצלחים בעצמם, הרי שאני רואה בהם את הקריקטורה של עצמי. עוד צעד, ואני עשוי להראות כמוהם. משהו כמו: אם תמשיך לכתוב כך, אתה בהחלט עשוי להידמות להם: "והם אוכלים כעמידה ומתים בשיבה / וזוכרים בשכיבה. / ואת אשר לעולם לא אשוב / לראות. עלי לאהוב לתמיד. / רק זר יחזור אל מקומי. אבל ארשום / שנית את הדברים כמו משה. / אחר אשר שיבר את הלוחות הראשונים (המקום שלא הייתי בו)..."

עומר: בניגוד לרוב המשוררים הכותבים בעברית, אתה אוהב "ערבי קריאת שירה". מדוע?

עמיחי: ניתן אולי לכתוב את זה בביטוי המקובל כיום, 'היזון חוזר'. זה טוב. קריאת השירה נותנת לך הרגשה של ראייה אחרת לשיר. איני מכין פרטואר של שירים, אני מחליט על השירים בהתאם לקהל. כשאני קורא שירים שלי בתרגום, בארצות-הברית - הרי שזה הרבה יותר קל לי. זה כמו שיש אנשים שבמקום לומר 'אני אוהב אותך' מעדיפים לומר: I love you. להרחיק את זה קצת.

עומר: האם יש לך תחושה. שבשירתך, עליך לשאת את משא השירה והמרכבות של כל הדורות שקדמו לך?

עמיחי: אבי תמיד היה אומר לי: אלמלא היתה המסורת היהודית - אתה לא היית קיים היום! ואילו אני הייתי משיב לו "אז מה?". באמת שזה לא רלוונטי אם אני קיים בזכות - או לא קיים. ואם לא,

עומר: כתבת עוד רומן אחד. את "מי יתנני מלון".
הרושם שלי הוא שהספר לא הוכן, מתוך שיצרת את
תופת החיים הישראליים בתוך בית-מלון ניו-יורקי.
איך אתה מסביר את ההתעלמות מהרומן הזה?

עמיחי: היתה התעלמות 'חיובית' מצד כל אותם
אנשים שאהבו דברים אחרים שלי. שעבורם שימש
תי כמשורר המלחמה וה'אהבה'. המסורת היהודית
דית' וכו' וכו'. כאשר הם קראו את "מי יתנני מלון"
הם חשו כאילו שיקרתי להם. יתכן ובספר הזה, אני
הורס להם את המיתוס של 'אהבה', וגם את המיתוס
של 'כתיבה'. אז מה. מדוע בני-אדם אינם מבינים
שאלה שני צדדים שלי. לא שאחד הורס את השני.
כל הכתוב ב"מי יתנני מלון" הוא מין צד שלי, צד
שבצורה מבוקרת יותר – מצוי בכל השירים שלי.
הם מתאמצים להיות מאוד איסטיסיים ביחסם לשירה
ולספרות, ושוכחים שאלה נועדו אך ורק להעביר
תחושות. במילים: "כארץ הלוהטת הזאת /
מילים צריכות להיות צל. (שיר אהבה אחד)..."

בעסקותיכם, אתה נוהג כשיריך להשתמש בצורות
שירה מסורתיות, שאתה מחדש. מדוע?

עמיחי: אני חוזר לדוגמה שהבאתי משמואל הנגיד.
העניין של המרובעים והצורה המרוכזת הזאת נראים
לי מאוד.

עומר: כפואמה "בנינה הציבורית" קיים מרכיב
דרמטי. לא שירה לתיאטרון, אלא תיאטרון-שירה.
מדוע?

עמיחי: זה תיאטרון שאינו דורש ביצוע. או דרמטי
יות זולה. כאשר אתה מחזיק בידך ספר-סירים. הרי
שיש לנגד עיניך במה סגורה. אתה פותח את הספר
– והבמה נפתחת. ויש תיאטרון שהפעולה מיד
נפתחת בו, ולעומתו, קיים תיאטרון שאתה רואה בו
קודם את הנוף, המתחיל לפעול עליך עם קולות
ברקע. אתה לא יודע מה יש בשיר – אבל בשיר יש
רק את מה שיש בו. אבל בשיר ישנה דרמה. וזה
בשילובי הבסיס לראיית כל שיר.

עמיחי: כתלימד בבית-ספר דתי אהבתי יותר את
טשרניחובסקי. הוא היה אנטי-דתי, מבשר הכנעני-
יות. מאוחר יותר את ביאליק יחד עם זאת, שיר כמו
"ראי אדמה" של טשרניחובסקי הוא אחד מהשירים
הנהדרים ביותר שנכתבו אי-פעם על נופלים במלח-
מה. גם השירים החושניים שלו, כמו "שיעור
באנטומיה" הוא שיר מקסים, ועוד שירים רבים
ונפלאים. אני גם אוהב את האידיאליות שלו. יחד עם
זאת, כיוון שלמדנו בבית-הספר את השירים הלא-
נכונים של ביאליק – כפי שהשמיטו את שירת ימי
הביניים האמיתית, את שירי-האהבה של יהודה
הלוי. את השירה האכסיסטנציאלית הנפלאה של
שמואל הנגיד – כן השמיטו את ביאליק. עלי לומר
שהאמת היא שמשירתו זו של שמואל הנגיד
הושפעת אולי יותר מאשר כל דבר אחר. במרובע-
ים, ואפילו בראיית החיים, ובטכניקה הנעשית
במובנה העמוק ביותר. סיגנון השירה שלו, שבמהל-
כו אתה רואה תופעה כלשהי במציאות והופך אותה
לפילוסופיה אכסיסטנציאלית שעוזרת לך לחיות. זה
שמואל הנגיד, וזאת אולי הטכניקה הבסיסית הפשט-
נית ביותר שאימצתי משמואל הנגיד. כך גם עם
שירי אבן עזרא, והחיים הפרטיים שלו, ששימשו
כחומר לשיריו.

אבל אם לשוב לביאליק – טשרניחובסקי, קרה לי
מה שקרה לרבים. בהתחלה אוהבים את
טשרניחובסקי. אבל המורים העדיפו את ביאליק, את
המורשת, בית-המידרש וכו', ולימדו אותנו את
השירים הלאומיים שלו, שירים כמו "בעיר ההרי-
גה". אבל הם לא לימדו אותנו את המחאתיות שבזה.
את האנטי-דתיות, את עיסוקו במצוות ובעיות דת
בנוסף: רבי, אשתי מותרת או אסורה. או על
האברכים אשר אחרי שנשתייהם נאנסו והם שכבו,
רעדו ופחדו, והתחבאו, ואמרו, טוב שנשארנו. באו
ושאלו: רבי, אשתי מותרת או אסורה? האמת היא
שביאליק הרגיש שהדת היהודית הולכת בכיוון
הערכתם של המצוות בלבד, דת שהופכת את
המצוות שבין אדם לחברו למשהו אבסטרקטי לחלו-
טין: "ביאליק, אביר קרח בין עצי זית. / לא
כתב שירים בארץ-ישראל. כי נשק / לאדמה
וגרש זכוכים ויתושים בידיו / הכותבות ומחה
זיעה ממוחו המפויט / וכשרב שם על ראשו
מטפחת מן הגולה (מסעות בנימין האחרון מטולי-
דה)..."

עומר: בניגוד לבנידודך, והדורות השיריים שבאו

משירי חיילינו אישם

במוצאי החפֿש

במוצאי החפֿש, עת נָטָה היום,
ישָׁבנו בְּחֶדְרֵנוּ, הַשְּׁעָה זְלֻפָּה,
יְמֵי הָאֵשׁר נֶדְדָמוּ, וְנָחוּ דָם,
שִׁבְת־לִבְנוּ כְּבָר עֲבָרָה חֻלְפָּה.

דוּמָם, הַדְּלֻקְתֵי נֵר, זֶה נֵר מְבַדִּיל
בֵּין קֶדֶשׁ הַחֶפֶשׁ וּבֵין הַחַל
אוֹר טוֹב הָיָה, יִזְכִּיר אֶהְבָּה וְגִיל,
מִחַג נַפְשִׁי, יָמִים בְּרוּכִים בְּכָל.

גַּם עַל מִינֵי בְשָׁמִים, בְּרֻכְנוּ אִמֶּשׁ
עַל בְּשָׁם שְׁעָרוֹת סְפוּגוֹת אוֹר שְׁמֶשׁ
עַל רֵיחַ נוֹה־יְדוּדִים שְׁאֵן.

בְּבִינוּ אֶת הַנֵּר, בְּטַפָּה שֶׁל יָוֵן,
טְבַלְנוּ אֶצְבַּע בָּהּ, הֶרְטַבְנוּ עֵינַי,
גַּם שְׁתָּה שְׁתִּינוּ מִגְּבִיעַ קֶטָן.

החייל יהודה פויפר

TIME

תערוכת אמריקאית

סיגריות הצמרת

דובק מייצרת סיגריות איכות למעלה מ-40 שנה.

פרסום דיר' עקבסון